

**DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS
TÉZISEI**

KARÁCSONY PÉTER

**MOSONMAGYARÓVÁR
2008.**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
MEZŐGAZDASÁG- ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYI KAR
MOSONMAGYARÓVÁR
VEZETÉS- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

*„Precíziós növénytermesztési módszerek” alkalmazott
Növénytudományi Doktori Iskola*

Doktori Iskola vezető:

Prof. Dr. Neményi Miklós

egyetemi tanár, az MTA doktora

Programvezető:

Prof. Dr. habil. Salamon Lajos

egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Témavezetők:

Prof. Dr. habil. Salamon Lajos

egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Dr. Orbán József

egyetemi docens, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

**AZ ŐSZI BÚZA ÁGAZAT VERSENYKÉPESSÉGÉNEK
JAVÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A NYUGAT-DUNÁNTÚLI
RÉGIÓBAN**

KARÁCSONY PÉTER

Mosonmagyaróvár
2008.

1. BEVEZETÉS, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

Az 1990-es évek elején végbement rendszerváltás hatására mezőgazdaságunk nemzetgazdaságon belüli szerepe csökkent. A rendszerváltás előtt a növénytermesztés és az állattenyésztés a hagyományos kis- és nagyüzemi gazdálkodási formákban egymással összhangban lévő, egymásra épülő tevékenységek voltak. Mára a növénytermesztés és az állattenyésztés korábbi (üzemi- és gazdasági) egyensúlya felbomlott, ennek eredményeképpen mezőgazdasági termelésünkben a növénytermesztés lett a domináló. A növénytermesztésen belül a gabonafélék termesztése kiemelkedő szerepet kapott, így az utóbbi években a hazai vetésterület 70 – 80 százalékán őszi búzát és kukoricát termesztettek. A gabonaágazat eredményessége vagy kudarca a jövőben is jelentősen befolyásolhatja a szántóföldi növénytermesztésünk sikerét, versenyképességét.

Egy termék versenyképességének vizsgálata a versenyképesség fogalmának sokféle meghatározása és tartalmának számtalan kutatási módszere miatt már önmagában is bonyolult feladat, de különösen igaz ez a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan. A disszertáció az őszi búza ágazat versenyképességének elemzését tűzte ki célul. A téma aktualitását az adta, hogy Magyarország Európai Unió csatlakozásával olyan meghatározó eseményre került sor, amely

alapvetően új versenyközeg kialakulásához vezetett a hazai agrárpiaci szereplők számára, mivel:

a) Magyarország is tagja lett az Európai Unió közel 400 milliós belső piacának, ahol a kereskedelempolitikai feltételek, árviszonyok stb. jelentősen eltértek a hazaitól, valamint

b) megszűnt egyes termékek komparatív előnye (állati termékek), más termények versenyképességi feltételei (gabonafélék) azonban jelentősen javultak.

A fentiekből kiindulva a disszertáció célkitűzései a következők:

1. A gabonaágazat szerepének, helyzetének és jövőbeni kilátásainak lényegre törő bemutatása a hazai és a nemzetközi szakirodalom felhasználásával.
2. A versenyképesség fogalmának értelmezése, kutatási és mérési módszereinek rövid ismertetése.
3. A magyar gabonaágazat versenyképességének nemzetközi összehasonlítása; az őszi búza ágazat versenyképességét befolyásoló tényezők meghatározása és elemzése.
4. A Nyugat-dunántúli Régió hazai mezőgazdaságban betöltött szerepének bemutatása.

5. A kérdőíves felmérés eredményei alapján a Nyugat-dunántúli Régió gabonatermesztő gazdaságainak elemzése.

6. A disszertáció szerzője kutatásfejlesztési célként javaslatokat kíván tenni a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazat termelési színvonalának javítási lehetőségeire és általa a versenyképesség fokozására.

A kutatások két hipotézisből indulnak ki, melyek a következők:

1. A magyar gabona / azon belül az őszi búza / ágazat nemzetközi összehasonlításban kedvező versenyképességi mutatókkal rendelkezik.

2. A szakirodalmi források szerint a Nyugat-dunántúli Régió gazdáinak gabonatermesztésben elért eredményei, és az ebből következő versenyképességi mutatói elmaradnak hazánk más Régióiban gazdálkodók eredményeitől.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A tudományos dolgozat alapját képező kutatómunka a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Vezetés- és Társadalomtudományi, valamint Gazdaságtudományi Intézeteiben folyt, 2005-től 2008-ig. A tudományos munka keretében végzett saját vizsgálatok két fő részre oszthatók fel.

A szekunder kutatások során a gabonaágazat nemzetközi versenyképességének összehasonlító elemzésére került sor. A szerző a nemzetközi versenyképesség megítélésében elsősorban Balassa Vollrath által továbbfejlesztett indexeit (RTA, In RXA, RC), a Szektorális Specializációs Indexet, a becsült termelői és fogyasztói támogatás mutatókat, valamint ár-versenyképességi mutatókat használta fel.

A szekunder vizsgálatok jelentős részét a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának gazdasági elemzése tette ki. A Központi Statisztikai Hivatal adatbázisára támaszkodva országos, illetve regionális összehasonlító elemzések készültek. A regionális vizsgálatok jelentős részét az őszi búza ágazat költség- és jövedelemhelyzetének elemzései adták, melyek adatbázisai az Agrárgazdasági Kutató Intézetből származnak.

A primer kérdőíves adatgyűjtés során nyert információk értékelése kiegészíti a Statisztikai Hivatal adatainak összehasonlító elemzését. A felméréshez a vállalatokat véletlenszerűen választotta ki a szerző. A 150 kiküldött

kérdőívből 78 db érkezett vissza, melyből 73 volt értékelhető. A kérdőív felépítését tekintve az *első rész* a vállalat legfőbb adatairól (gazdálkodási forma, foglalkoztatási adatok, ágazati adatok stb.), illetve a gazdálkodó versenyképességről alkotott elképzeléseiről érdeklődik. A *második rész* a mezőgazdasági üzem növénytermesztésére - kiemelve a gabonatermesztési adatokat - kérdez rá. A *harmadik rész* – kérdéseit tekintve a legrészletesebb – a vállalat őszi búza termesztésére, valamint a vállalkozás költség- és jövedelemhelyzetéről érdeklődik. A kérdőív *utolsó (negyedik) része* a vállalkozás jövőbeni terveiről, az Unió intervenciók rendszerének tájékozottságáról, valamint a precíziós gazdálkodásról alkotott véleményekről tudakozódik.

A regionális vizsgálatok végén SWOT elemzés segítségével, mintegy szintetizálva a többi vizsgálati eredményt, értékeli a szerző a Nyugat-dunántúli Régió gabona termeszto gazdaságaink versenyképességét.

3. SAJÁT VIZSGÁLATOK ÉS AZOK EREDMÉNYEI

3. 1. Nemzetközi versenyképességi számítások összehasonlítása

A hazai gabonaágazat nemzetközi versenyképességére kiterjedő vizsgálatok célja az volt, hogy a tudományos értekezés elkészítése során a különböző megközelítési módszerek

segítségével minél tárgyilagosabb kép alakuljon ki a magyar gabonafélék versenyképességének helyzetéről.

Összefoglalva és értékelve a számított eredményeket a főbb megállapítások a következők:

1. A *Szektorális Specializációs Mutató* eredményei alapján a magyar élelmiszeripari alapanyagok és termékek, köztük az egyes gabonafélék és a belőlük készült termékek külkereskedelmi versenyképessége jónak mondható, sőt fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál. A vizsgált időszakban a rozs és a kukorica külkereskedelmi versenyképessége meghaladta a búza, az árpa és a zab versenyképességét.
2. A szerző számításai szerint Magyarországnak *megnyilvánuló komparatív előnye* volt az Európai Unió tagországaival szemben búza és kukorica kereskedelemben, míg az árpa esetében *megnyilvánuló komparatív hátrányt* mutattak a kapott eredmények. A regionális versenytársakkal (Oroszország, Ukrajna) összehasonlítva a kiszámolt indexek változatos képet mutatnak. Egyszer (a búza esetében) megnyilvánuló komparatív előnye, máskor (az árpánál) hátránya volt Magyarországnak.

3. A *támogatás becslés mutatókat* elemezve összességében megállapítható, hogy Magyarország az OECD tagországokhoz képest *alacsonyabb PSE és CSE értékei* alapján versenyképes és piacorientált mezőgazdasági termelést mutattak a gabonafélék vonatkozásában.

4. A hazai gabona *termelői árak* - az utóbbi évek folyamatos árnövekedése ellenére - még mindig a legalacsonyabbak közé tartoznak az Európai Unió tagállamaiban.

3. 2. A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának versenyképessége

A Nyugat-dunántúli Régió területe Magyarország területének mintegy 12,5 százalékát teszi ki. A Központi Statisztikai Hivatal 2005. évi adatai szerint Nyugat-Dunántúl gazdasághatáros területe 1 123 ezer hektár, melynek 84,2 százaléka termő-, 15,8 százaléka, pedig művelés alól kivett terület. A Régió termőterületének közel 70 százaléka (649 ezer hektár) mezőgazdasági hasznosítású. A termőterület művelési ágak szerinti megoszlása: legnagyobb hányada (54 százalék) szántó; a kert, a gyümölcsös, a szőlő és a nádas halastóval együtt mért részaránya 1-1 százalék körüli. A Régió termőterületének harmadát erdő borítja, ami 7,3 százalékkal magasabb az országos átlagnál.

2005-ben a Nyugat-dunántúli Régió szántóterületének 71,4 százalékán, 352 ezer hektár területen termesztettek gabonaféléket. Győr-Moson-Sopron és Vas megyében ennél valamivel alacsonyabb, Zalában magasabb (75,5 százalék) volt az arány. Országos összehasonlításban ez az arány magasnak mondható, ugyanis 2005-ben Magyarország hasznosított szántóterületén belül a gabonafélék aránya mindösszesen 66 százalék (2 millió 933 ezer hektár) volt.

Az őszi búza betakarított területeit tekintve a Nyugat-dunántúli Régió a 117 – 127 ezer hektár közötti területével, az országban betakarított összes terület 11 százalékával csak 6. a magyar régiók rangsorában. Hazánk legnagyobb őszi búza termőterületei a Dél-Alföld (245 – 288 ezer hektár) és az Észak-Alföld (192 – 252 ezer hektár) Régiókban találhatók. A vizsgált időszakban, e két Régióban betakarított búza terület az országos területnek 42 – 43 százalékát adta.

A vizsgált időszakban elért termésátlagok alapján a Nyugat-dunántúli Régió a hazai rangsorban Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl és a Dél-Alföld Régiók után a 4. helyet foglalta el.

A KSH tájékoztatási adatbázisa alapján elvégzett regionális számításokat összefoglalva a következő megállapítás vonható le: ***igaz a Nyugat-dunántúli Régió nem tartozik hazánk hagyományosan gabonatermesztő régiói közé, azonban a vizsgált időszakban elért termésátlagok, termés mennyiségek***

alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni a gabonatermesztésben rejlő potenciáljait.

3. 3. Az őszi búza ágazat versenyképességének elemzése költség- és jövedelemhelyzet alapján

A gazdaságossági számítások segítségével információkhoz juthatunk a költségek, valamint az ágazati eredmények mutatóiról. A fejezetben taglaltak elsődleges célja az őszi búza előállítás költség- és jövedelmezőség trendjeinek vizsgálata volt a 2005-2006-os évekre kiterjedően.

A búza termesztés költségeinek alakulását elemezve összességében elmondható, hogy a vizsgált időszakban a költségek egyöntetű növekedést mutattak. A költségszerkezetet elemezve kijelenthető, hogy a termelési költségek legnagyobb hányadát az anyagköltségek (32 – 39 százalék), a segédüzemi költségek (26 – 34 százalék), a munkabér költségei (9 – 13 százalék) és a földbérleti díjak (11 – 13 százalék) alkották. Az anyagköltségeken belül a műtrágya költségek képviselték a legmagasabb (45 – 55 százalék) részt, vagyis a gazdálkodók jelentős összegeket költöttek a műtrágya felhasználásuk fokozására.

A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza értékesítési átlagárai (19 706 – 26 173 forint/tonna) az országos átlagárok (20 608 – 25 766 forint/tonna) körül vagy a felett alakultak a vizsgált időszakban.

Az értékesítési átlagárak jövedelem tartalmának értékeit elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy a vizsgált időszak negatív értékei alapján a búza-értékesítési árak nem nyújtottak fedezetet a költségekre. Tonnánként 400 – 5000 forint hiányzott ahhoz, hogy az ágazat szaldója nulla legyen. Ebből az következik, hogy a támogatásoknak nemcsak jövedelem, hanem költségpótló szerepe is volt a vizsgált időszakban.

A búza ágazati eredményeket tekintve 2006-ban a Nyugat-dunántúli Régió a 39 780 forint/hektáros eredményével (123 százalékkal haladta meg az országos átlagot) a legjobbak közé tartozott hazánkban.

A hozam-költség-jövedelem viszonyok alakulását elemezve összességében megállapítható, hogy a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának eredményei az országos átlageredményeknél kedvezőbb értékeket mutattak, és ebből kifolyólag a közeljövőben is versenyképes búzatermesztést biztosítanak a Régió gazdálkodóinak.

3. 4. A kérdőíves felmérés értékelése

A kérdőíves felmérés a válaszadás megbízhatóságának érdekében név nélküli volt. A felmérés eredményeit az alacsony mintaszám miatt a disszertáció szerzője nem tekinti reprezentatívnak, ezért nincs szándékában országos érvényességű következtetéseket levonni belőlük. Az alábbiakban csupán a saját benyomásait kívánta közölni.

A kérdőívre válaszolók 57 százaléka Győr-Moson-Sopron, 32 százaléka Vas és mindösszesen 11 százaléka Zala megyében gazdálkodik. A válaszadók 54 százaléka gazdasági társaság, 26 százaléka szövetkezet, 11 százaléka egyéni vállalkozó, 5 százaléka őstermelő, 4 százaléka, pedig egyéb kategóriába tartozott.

A termőterület nagyságát tekintve a válaszadók közül *nyolc* 1 – 30 hektár földterületen, *tizenöt* 30 – 300 hektáron, *tízennyolc* 500 – 1000 hektár közötti területen, legtöbben (*huszonegyen*) 1000 – 3000 hektáron, *kilencen* 3000 – 5000 hektár közötti, továbbá *ketten* 5000 hektár feletti földterületen gazdálkodtak. A termőterület nagysága jól tükrözi, hogy a kérdőívet kitöltők legnagyobb hányada a nagy gazdaságok (1000 hektár felett gazdálkodók) körébe tartozott. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a megkérdezett gazdaságok 80 százaléka gazdasági társaság vagy szövetkezet volt.

Arra kérdésre, hogy *„Ön szerint mivel lehet versenyképes a magyar mezőgazdaság az Európai Unióban?”* kérdésre kapott válaszok jól mutatták, hogy a Régió gazdái tudatában vannak a magyar agrárium hiányosságaival, sőt mi több, arról is van elképzelésük, hogy hogyan lehetne a magyar mezőgazdaság versenyképességén javítani. Az alábbiakban ismertetésre kerül néhány érdekesebb megállapítás a kérdésre kapott válaszok közül:

a) *„birtokkoncentrációval, magasabb támogatásokkal”*

b) „a magyar sajátosságoknak megfelelő, jó minőségű termékek előállításával”

c) „egyenlő feltételek, minőség, kereskedelempolitika”

d) „termelők - kereskedők – feldolgozók közti szorosabb bizalmi együttműködéssel”

A kapott válaszokat értékelve kitűnik, hogy a Régió gazdái a versenyképesség javítását a minőségi termelésben, a termékpálya résztvevőinek szorosabb együttműködésében, valamint a költségtakarékos termelési folyamatokban látják.

A kérdőív második része kiemelten a gabonatermesztésre, és azon belül is az őszi búza termesztés adataira kérdez rá 2003 és 2006 közötti időszakra vonatkozóan.

A kérdőívek kiértékelése során nyert megállapításokat összefoglalva: a Régió gazdálkodóinak helyzete – a hazai Régiók összehasonlításában – jónak ítéltető, ugyanakkor vannak rejtett lehetőségek (pl. minőségi termelés ösztönzése, külföldi értékesítés, tárolókapacitás bővítése, szövetkezés stb. területén), melyek kihasználásával a Régió őszi búza ágazatának versenyképessége tovább növelhető.

4. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. Javaslat a versenyképességre, mint definícióra: *az agrárgazdaságban versenyképes az a vállalkozás, vagy ágazat, amely versenykörnyezetbe kerülve is képes megtartani vagy fokozni a jövedelmezőségét, miközben eleget tesz az élelmiszerbiztonsági és környezetvédelmi előírásoknak.*
2. *A magyar gabona nemzetközi versenyképessége az elvégzett számítások (Szektorális Specializációs Index, Megnyilvánuló Komparatív Előnyök, OECD támogatás becslés mutatói, Ár-versenyképesség) eredményei alapján a főbb nemzetközi kereskedelmi versenytársakhoz viszonyítva kedvező, fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál.*
3. *A Nyugat-dunántúli Régió nem tartozik hazánk hagyományosan gabonatermesztő régiói közé, azonban a vizsgált időszakban elért termésátlagok, termésmennyiségek alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni a gabonatermesztésben rejlő potenciáljait.*
Annál is inkább nem, mivel a globális élelmiszerhiány, illetve a – vitatható értékű és jövőjű – bioüzemanyag előállítás a teljes magyar gabonaágazat helyzetét új megvilágításba helyezi.

4. *A regionális összehasonlító elemzések eredménye, hogy a vizsgált időszakban a Nyugat-dunántúli Régió búza ágazata kompetitív előnyökkel rendelkezett, mely az országos átlagnál alacsonyabb termelési költségekből, és a kedvezőbb jövedelmezőségi mutatókból adódott.*

5. *A versenyképesség helyi lehetőségeinek meghatározása céljából a szerző a Nyugat-dunántúli Régió gazdálkodói körében kérdőíves felmérést végeztet. Ennek alapján megállapítható volt, hogy a Régió gazdálkodói a búza ágazat versenyképességének javítását a minőségi termelésben, a termékpálya résztvevőinek szorosabb együttműködésében, valamint a költségtakarékosabb termelési folyamatokban látják.*

**5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL ÍRT
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK, ELŐADÁSOK
JEGYZÉKE**

1. Magyar nyelven megjelent lektorált, teljes terjedelmű

KARÁCSONY P. (2007): Egy szövetkezet búzatermelésének eredményessége. Gazdálkodás. Gyöngyös. 20. számú különkiadás, 51. évf., 151-154. p.

KOLTAI J. P. – KARÁCSONY P. (2006): Az ökológiai gabonatermelés Magyarországon. Gazdálkodás. Gyöngyös. 16. számú különkiadás, 50. évf., 53-57. p.

KARÁCSONY P. (2006): Az intervenció gabonátárolás szerepe a Nyugat-Dunántúli régió példáján. Gazdálkodás. Gyöngyös. 16. számú különkiadás, 50. évf., 57-62. p.

2. Idegen nyelven megjelent lektorált, teljes terjedelmű

KARÁCSONY P. – MÁRKUS R. (2007): The comparative study of wheat growing results in Hungary and Austria. Acta Agronomica Óváriensis, Mosonmagyaróvár, Volume 49., Number 1., 51 – 61 p.,

3. Magyar nyelvű előadás és poszter

KARÁCSONY P. (2006): Az őszi búza terméseredményei a Nyugat-Dunántúli Régióban. XXXI. Óvári Tudományos Nap, Mosonmagyaróvár (előadás)

KARÁCSONY P. (2005): Az intervenció gabona tárolásának vizsgálata a minőségmegőrzés tükrében a Nyugat-Dunántúli régióban. I. Gazdálkodás PhD Konferencia, Mosonmagyaróvár (előadás)

4. Idegen nyelvű előadás és poszter

KARÁCSONY, P. – ORBÁN, J. (2007): Competitiveness of Hungarian wheat production. The Third International Scientific Conference in Kaunas, Lithuania (előadás)

KARACSONY P. (2006): The prospective market of cereals in the EU. 31th Scientific day in Óvár. Mosonmagyaróvár (poszter)

KARACSONY P. (2006): Prospects for cereal markets in the EU between 2005-2012. VII. RODOSZ Conference, 7- 8th april 2006, Kolozsvár, Románia (előadás)

KARÁCSONY P. – KOLTAI J. P. (2005): The situation of conventional and organic cereal production in Hungary. I. Conference of Ph.D. Students „Gazdálkodás” Mosonmagyaróvár, 14th October 2005 (poszter)

5. Proceedingekben megjelent teljes terjedelmű

KARÁCSONY, P. – ORBÁN, J. (2007): Competitiveness of Hungarian wheat production. The Third International Scientific Conference in Kaunas, Lithuania

KARÁCSONY P. (2006): Az őszi búza terméseredményei a Nyugat-Dunántúli Régióban. XXXI. Óvári Tudományos Nap, Mosonmagyaróvár CD-kiadvány

KARACSONY P. (2006): The prospective market of cereals in the EU. 31th Scientific day in Óvár. Mosonmagyaróvár

6. Proceedingekben megjelent magyar és idegen nyelvű Abstractok

KARÁCSONY P. (2006): Az őszi búza terméseredményei a Nyugat-Dunántúli Régióban. XXXI. Óvári Tudományos Nap Mosonmagyaróvár, Competitor-21 Kiadó, Győr, 151 p.

KARÁCSONY P. (2006): The prospective market of cereals in the EU. 31th Scientific day in Óvár. Mosonmagyaróvár, Competitor-21 Kiadó, Győr, 152 p.

KARÁCSONY P. (2005): Az intervenciós gabona tárolásának vizsgálata a minőségmegőrzés tükrében a Nyugat-Dunántúli régióban. Gazdálkodás 49. évf. Klnsz. 14. 36. old.

KARÁCSONY P. – KOLTAI J. P. (2005): The situation of conventional and organic cereal production in Hungary. Gazdálkodás 49. évf. Klnsz. 14. 34. old.

KARÁCSONY P. – MAZÁN M. (2005): A konvencionális és az ökológiai gazdálkodásból származó étkezési búza értékesítésének összehasonlító vizsgálata. Within the European Union II. Nemzetközi konferencia „Verseny élesben”, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. (magyar, angol nyelvű összefoglaló)

MAZÁN M. – KARÁCSONY P. (2005): A konvencionális és az ökológiai gazdálkodásból származó szemes termények tárolásának összehasonlítása. Within the European Union II. Nemzetközi konferencia „Verseny élesben”, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. (magyar, angol nyelvű összefoglaló)